

Spomienka na Martina Marušiaka

Koncom januára 2006 by Martin, náš spolužiak z mikulášskeho gymnázia, dosiahol 75 rokov svojho života (*30.1.1931, Hybe). Nedožil sa ich, smrť ho skosila pred pár mesiacmi. Jeho odchod sa ma dotkol hlboko. Za gymnaziálnych čias, i počas prvých rokov vysokoškolských štúdií v Prahe, boli sme blízkymi priateľmi. Možno to znie čudne, ale do istej miery jemu vdáčim za svoju sčítanosť: štyri roky na gymnáziu sedel v lavici predomnou; za jeho širokým chrbtom ma od katedry nebolo skoro vidieť a tak som si počas vyučovania mohol prečítať slušnú hromadu beletrie.

Cítim povinnosť vydať o Martinovi svedectvo. Toto svedectvo je celkom hypotetické v tej časti, čo sa týka jeho života za posledných 35 rokov v Prahe; vtedy sme sa už stýkali málo a nemám doklady, o ktoré by som sa mohol oprieť. Lenže práve tie roky si vyžadujú vysvetlenie. A možno práve my, čo sme Martina poznali v jeho mladosti, by sme mohli pomôcť jeho konanie počas husákovskej normalizácie objasniť. Nakoniec, svedectvo o Martinovi je svedectvom o nás všetkých; a najmä o zlej dobe, v ktorej sme boli nútení prežiť profesionálnu časť svojich životov. Pripomeňme si: Februárový prevrat 1948 nás postihol ako sextánov, maturovali sme na počiatku 1950, na počiatku najsmutnejšej dekády našich novodobých dejín. Vtedy sme to nevedeli. Veď na maturitné oznámenia dali sme si optimistické heslo z Majakovského: „My život na zemi pretvoríme!“

Martin bol po celý čas na mikulášskom gymnáziu funkcionárom zväzu mládeže. Jeden rok, ak nie viac, robil popri štúdiu dokonca plateného tajomníka okresného výboru. Bol jedným z prvých študentov, čo sa stali členmi komunistickej strany. Marxizmus považoval za svoj svetový názor. Bol však protikladom komunistických jezuitov: bol chlapcom dobrosrdečným a dobroprajným, vždy veselým, tolerantným voči iným názorom. Prechovával úprimnú úctu k profesorovi Kohútovi, ktorý sa svojím katolicizmom netajil.

Z komunistického profesora Kičina si uťahoval nemenej, ako my ostatní. Myslím že nik zo spolužiakov by nemohol povedať, že mu Martin nejako politicky ublížil. Keď bol ako mládežnícky funkcionár na školení v Čechách, zapísali mu do kádrového posudku, že má „potrebný sex-appeal“. A nemýlili sa: Martin, urastený štramák, bol obdivovaný ženami a je skôr napodiv, že to nezneužíval. Celkom pochopiteľne išiel po maturite študovať na Vysokú školu politickú do Prahy.

Až pomrieme, málokto bude schopný si čo aj len predstaviť, do akého duchovného zmätku vrhol našu generáciu vývoj po vojne. Ba už za vojny a vari aj pred ňou: veď gymnázium sme začínali ešte za Slovenského štátu. Vtedy profesori nevstupovali do triedy s pozdravom „Česť práci!“, ale s iným, „Na stráž!“. Keď v príme profesor Izakovič žiadal na nás, aby sme si na hodinu telocviku priniesli biele tričko, obliekol som to, čo mi dala mama po svojom bratovi: biele s červenou obrubou. Kde jej mohlo napadnúť, že tričko zo Sokola berú hlinkovci ako provokáciu! Ani ja som nevedel, prečo ma pán profesor potrestal svojou povestnou metódou: tvrdou bolestnou „masážou“ oboch uší. To sme už ale predtým mali svojskú skúsenosť z ľudovej školy, keď sme bielym papierom museli v učebniciach preliepať obrazy Masaryka a vliepať portréty Tisu. Čosi podobné sa zopakovalo v septime, na hodinách slovenčiny. Pán (a potom súdruh) profesor, známy slovenský básnik, napísal s Jozefom Felixom učebnicu slovenskej literatúry. Privilegovane sme sa mohli učiť už z jej korektúr, pred oficiálnym vydaním (mimoходом: nikdy nevyšla!). Novomeský bol v nej ešte najväčším slovenským básnikom. Zanedlho sme však text o ňom museli prelepiť – pán profesor zamenil svoj text z korektúr iným textom, ktorý sme si diktovaný zapisovali do zošita: Novomeský bol úpadkovým básnikom a navyše buržoáznym nacionalistom.

Mladý človek nebol však len mliaždený protikladnými tlakmi, na jednej strane tlakom rodiny, kostola i hodín náboženstva (ktoré sa ešte aj po Februári 1948 po nejaký čas v školách vyučovalo) a na druhej strane tlakom školy. Ak môžem hovoriť za seba, oveľa silnejším bol tlak, ktorý na nás vyvíjala vtedajšia oficiálna kultúra: najlepší českí, a sčasti aj slovenskí, intelektuáli boli komunistami, alebo sa aspoň nadchýnali vidinou spravodlivej spoločnosti, čo sa u nás mala začať budovať. Tvrdili pritom, že im ide o rozvíjanie šľachetných humanistických ideí československého, ba celosvetového myslenia, ale aj o viac: konečne aj o ich praktické uskutočnenie. Mňa táto vidina priťahovala. Ved' preto som sa aj priatelil s Martinom a preto som sa aj ja vo zväze mládeže angažoval. Až do tej miery, že ma na mládežníckej stavbe Priehrady mládeže, ktorú sme po maturite museli absolvovať, urobili zástupcom vedúceho brigády pre veci politické! Môj jediný, ale zato naprosto fundamentálny problém bol ten, že mi marxizmus, filozofia dialektického a historického materializmu, pripadal naivný a primitívny. Aj keď sa mi podarilo, neľahko a bolestne, „vyrovnať sa s náboženstvom“ (ako sa tomu vtedy vravelo), marxizmus ma naďalej svojimi až komicky dogmatickými „štyrmi zákonmi dialektiky“ a „štyrmi zákonmi materializmu“ odpudzoval. Čítal som si existencializmus. Preto som aj odmietal, už vtedy ale aj neskôr na univerzite, vstúpiť do strany. Martin však nielen bol prístupný diskusiam, vášnivým ale pritom priateľským, ale nedbal ani, keď sme o problémy vzťahu marxizmu a existencializmu chceli zorganizovať verejnú diskusiu. Vtedy sa to ešte dalo – kruté päťdesiate roky mali ešte len začať.

Začali; a čoskoro priniesli plody svojej obludnosti. Komunistická strana pozavierala svojich vedúcich funkcionárov, na čele s generálnym tajomníkom ústredného výboru Slánským, urobila s nimi v r. 1952 monštruózne súdne procesy, v ktorých sa títo starí komunisti vyznávali z toho, že boli odjakživa agentmi imperializmu a špiónmi a nakoniec ich povešala. Pre mňa boli tieto procesy zlomom v mojom živote. Študoval som prírodné vedy v Prahe, bol som aj tam funkcionárom zväzu mládeže, predsedom ročníkovej organizácie. Počúvajúc však prenos procesov v rádiu, tušil som, že priznania sú vynútené. Martin, s ktorým som sa krátko po popravách stretol, mi to potvrdil z prvej ruky. Už bol vtedy ženatý, jeho manželka robila úradníčku vo väznici na Pankráci, kde sa vtedy vykonávali popravy. Počula na vlastné uši, ako Slánský pod šibenicou zvolal: „Ať žije Komunistická strana Československa.“ Ja som sa vtedy vzdal svojich funkcií v mládežníckej organizácii, no zároveň aj všetkých ilúzií o tom, čo sa v Československu pod heslom budovania spravodlivej spoločnosti deje.

S Martinom to bolo rovnako. Odišiel z Vysokej školy politickej, prešiel na Filozofickú fakultu Karlovej univerzity a začal sa venovať sociológii. V roku 1957 vydal úspešnú knižku *O manželstve a rodině*. Neskôr, so spoluautormi K. Máchom, J. Kánským, M. Machovcom, M. Sobotkom, napísal knihy o morálke a o dejinách filozofie.

A tu prichádza rok 1968, invázia sovietskych vojsk, a potom v roku 1970 masové čistky. Najprv v strane a potom v celej spoločnosti. A deje sa čosi, čo pre nás, čo sme Martina poznali, bolo a ostalo záhadou: na pražskej filozofickej fakulte sa Martin stáva jedným z čelných normalizátorov, ako podpredseda stránickej organizácie hneď druhý v poradí. Prakticky všetci, čo v českej filozofii a sociológii niečo znamenali, boli vylúčení: najprv zo strany, potom z fakulty, nakoniec z akéhokoľvek adekvátnej profesionálnej činnosti. Aj tí, ktorých mená som vyššie uviedol ako Martinových spolupracovníkov. Jeden z ďalších, čo boli vyhodení z Karlovej univerzity, Slovák Ján Mlynárik, popisuje vo svojej knihe *Ruzynské meditace* (Ipeľ, Praha 1999) na str. 306 úbohosť týchto čistiek, a žiaľ aj Martinovu rolu v nich. Je voči nemu tvrdý a ironický. Píše, že neskôr „podlehl alkoholizmu, v dôsledku čohož se ocitl v Bohnicích“ a líči, ako sa Martin strápnil počas prednášky pre študentov tak, že ho z katedry sociológie museli presunúť na katedru vedeckého komunizmu. Na fakulte bol

Marušiak až do roku 1990. „Poté pro tohoto ‘revolučního marxistu’ nezbylo na fakultě místo. Dal se na pěstování zeleniny a jako mnoho jemu podobných bolševiků úspěšně podniká.“

Nuž, už nepodniká. Ale zrejme ani nepodnikal. Na webovej stránke Masarykovej univerzity možno o Martinovi nájsť údaj, že „odešiel v zári 1990 do predčasného starobného dôchodu. Všetchny pokusy nájsť príměřené zamestnání byly neúspěšné. Pracoval jako skladník v obchodě s potravinami, později jako záhradník.“

S Martinom som sa za normalizácie nestýkal. Vraj aj jeho hybská rodina sa k nemu veľmi nehlásila. Stretol som ho len raz, v Prahe v polovici 80tych rokov. Bol pochudnutý, o tom, čo sa stalo a o politike vôbec nechcel hovoriť. Povedal mi ale, že v poslednom desaťročí silno pil, takže musel ísť aj na protialkoholické liečenie. Pod cynizmom, s akým sa predsa len sem-tam vyjadroval o dianí u nás a o svete vôbec, bolo cítiť úžasný smútok. Zobral ma so sebou, aby mi ukázal svoju záhradu: malinký fliačik zeme na okraji Prahy, v záhradkárskej štvrti. Tu žijem, vraví mi, toto je môj svet; susedia dookola, to je moja celá spoločnosť; reči o okopávaní, trhaní buriny, zbieraní úrody, to sú všetky moje rozhovory. Bolo mi jasné: bol to nešťastný, zlomený človek. A to ešte nevedel, že vyhodení sa na univerzitu vrátia a vyhodí jeho. – Zdá sa mi, že to jeho „podnikanie“ po páde komunizmu nemalo asi príliš odlišnú podobu: záver svojho života trávil prplaním sa v zemi na tomto svojom „veľkostatku“. Keby aspoň doma, v Hybiach, ako jeho predchodcovia! Nie: v krajine, v ktorej sa cítil a ostal cudzincom.

Nedávno som v inej súvislosti napísal: „Marx nemohol tušiť, ako sa u nás dokáže pravdivosť jeho slávnej tézy: dejiny sa neopakujú; ak, nuž len v podobe frašky. Husákovská doba, po jej tragickom štarte bezprecedentnými čistkami, zničenými kariérami a masovou demoralizáciou spoločnosti sa stala na dvadsať rokov nechutnou a nudnou fraškou. Koľko československých fabrík, úradov, škôl, vedeckých ústavov dostalo podobu Kocúrkova!“ Ako sa mohlo stať, že sa Martin ocitol v tejto smutnej fraške v roli, do ktorej svojou inteligenciou, povahou, ba určite aj svetonázorom nepatril? Že normalizácia, ktorej bol na začiatku jedným z hlavných aktérov, ho postihla vlastne d’aleko horšie ako nás, ktorých normalizátori poprepúšťali zo zamestnania?

Tu je moja hypotéza. Sčasti podopretá tým, čo mi o Martinovi povedali iní, najmä ale vyvedená z toho, ako som poznal Martinov osud v Prahe ešte pred normalizáciou. Martin sa na pražskej filozofickej fakulte necítil dobre. Možno trpel aj komplexmi menejcennosti. My, čo sme jeho inteligenciu a vzdelanie poznali, musíme vyhlásiť: nemal na komplexy dôvod! Hádám ich príčinou bolo skôr to, že elitné, a možno aj trochu snobské, pražské intelektuálne prostredie nechcelo tak trochu jánošíkovského Slováčiska medzi seba prijať. Asi mu podceňovanie aj dávali najavo. Nevýhodou bolo, že Martin slovenský akcent nikdy nestratil. Ba zrejme sa po česky ani poriadne nenaučil. Ján Mlynárik v zmienenom texte cituje ten Martinov výrok, ktorým sa ako prednášateľ sociológie skompromitoval a pre ktorý musel zo sociológie odísť na vedecký komunizmus. Cítuje asi doslovne: je to zmiešanina českých a slovenských slov a gramatických tvarov. Jemná ostrakizácia, ktorú Martin pociťoval hádam zvlášť počas Pražskej jari, mohla ho potom, po sovietskej invázii a začiatku normalizácie, skoro iracionálne vtlačiť do svorky menejcenných, hlúpych a zakomplexovaných Čechov, ktorí na pražskej filozofickej fakulte vytvorili „zdravé jadro“. Do tejto svorky Martin celkom určite nepatril a nepasoval. Lenže ak mu príslušníci pražskej filozofickej a sociologickej elity v 60ych rokoch podceňovanie iba naznačovali – hoci je možné, že si ho Martin dokonca len namýšľal – od okamžiku, ako ich normalizácia vylúčila z univerzity a akademie, celkom iste dávali Martinovi najavo svoje pohrdanie a zhnusenie. Pritom oni boli tou skupinou, do ktorej chcel Martin vždy patriť, ktorú obdivoval a ktorá jeho inteligencii a vzdelaniu naozaj aj odpovedala. Ako ináč sa mohol brániť, pred inými, no najmä sám pred sebou, než že začal piť? Je znakom jeho duchovnej sily, že sa nakoniec z alkoholizmu vymanil. Len svoj podiel na čistkách, ktoré českú vzdelanosť kruto zasiahli, už odčiniť nemohol.

Neviem posúdiť, čo z toho, čo Martin napísal ako vedec, prežilo svoju dobu. Fakt je, že v 70ych a 80tych rokoch nepublikoval prakticky nič. Už i len to, že v dobe, keď sa mohlo len diletantsky a odporne tárať, sa odmlčal, svedčí v prospech jeho profesionality. Jánovi Mlynárikovi nemožno vyčítať, že vo svojom texte vyličil Martina tak, ako sa mu v dôsledku účasti na normalizačných čistkách javil. Bolo by ale nespravodlivé, keby Mlynárikov text mal byť jediný, o ktorý by sa historici českej (ale aj slovenskej) vedy mali v budúcnosti oprieť. Svojím písomným svedectvom chcem vyjadriť, že Martin Marušiak sa stal skôr len nešťastnou obeťou nešťastnej doby. (Koniec-koncov tak isto aj Ján Mlynárik: za mladí vášnivý komunista, za normalizácie disident.) V mojej pamäti, a verím že aj v pamäti ostatných spolužiakov, kým ešte žijeme, ostáva Martin dobrákom a poctivcom. Priateľom, ktorého sme mali radi. Tí, čo idú za nami, by v jeho osude mali vidieť najmä varovanie: už nikdy netreba pripustiť spoločenský systém, ktorý umožňuje ohromnú koncentráciu nekontrolovateľnej moci a pripúšťa a povoľuje jediný výklad sveta – ľudskú slabosť dokáže premeniť na strašnú silu, ktorá naslepo nivočí individuálne životy, aktérov nemenej ako ich obetí.

Ladislav Kováč